

Izrez strani 8 v rokopisu Kapelskega pasijona s prizorom slovesa Jezusa od Marije pred trpljenjem (Zartana jnu Lubefniua maja Matti). Foto: Marko Zaplatil

Matija Ogrin

KAPELSKI PASIJON, VITALEN ČLEN SLOVENSKEGA PASIJONSKEGA IZROČILA

V zgodovini slovenske književnosti je *Škofjeloški pasijon* vse od odkritja do naše sodobnosti veljal za edino baročno dramsko besedilo v slovenščini. Posledica neugodnih okoliščin, v katerih je slovensko slovstvo obstajalo, je bila namreč tudi izguba številnih rokopisnih besedil slovenskega slovstva. Ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja, t.j. v dobi jožefinizma in katoliškega razsvetljenstva, je bilo precej dragocenih baročnih rokopisov zavrženih ali prepuščenih propadu; vemo, da so določeni rokopisi obstajali, vendar jih danes ni nikjer, tudi v tistih zbirkah ne, kjer bi po vsej priliki morali biti. Med njimi so vsekakor bila tudi besedila pasijonskih procesij in iger; ti rokopisi so bili še posebej izpostavljeni uničenju, saj so bile pobožnosti in prireditve, katerih besedilo so nosili, prepovedane, njihovi rokopisi pa zato sumljivi ali vsaj brez vrednosti. Velika sreča je bila, da se je v takih okoliščinah rokopis *Škofjeloškega pasijona* ohranil.

V letih 2016 in 2017 mineva natanko 100 let, odkar je bil *Škofjeloški pasijon* prvič objavljen: Josip Mantuani je celotno besedilo znanstveno zanesljivo prepisal in mu z objavo v dveh delih v Carniolii podelil javno slovstveno življenje.¹ V teh sto letih je *Škofjeloški pasijon* postal, zlasti še po zaslugi uprizoritev od leta 1999 naprej, splošna slovenska duhovna in literarna dobrina. In ravno v letu 2016, sto let po njegovi objavi, je izšla kritična izdaja drugega temeljnega baročnega dramskega besedila – *Kapelskega pasijona*.²

Pasijonska igra iz Železne Kaple se je ohranila v rokopisu, ki ima naslov *Komedija od Kristusoviga trplinja, katiro so nekidej na te veliki četrtak inu na te velikonočni pondelak v Kapli špilali*.

Kapelski pasijon nima oblike procesije, ampak je obsežna pasijonska igra, ki je potekala na odru. Vidna zunanja razlika v primerjavi s *Škofjeloškim* je, da je *Kapelski pasijon* trikrat obsežnejši: obsega kar 2.700 verzov in številne odlomke

¹ Josip Mantuani: Pasijonska procesija v Loki. *Carniola* VII–VIII, 1916–1917, str. 222–232, 15–44.

² Erich Prunč, Matija Ogrin (ur.): *Kapelski pasijon. Komedija od Kristusoviga trplinja, katiro so nekidej na te veliki četrtak inu na te velikonočni pondelak v Kapli špilali. Editio princeps*. Ljubljana: ZRC SAZU, Mohorjeva družba Celje, 2016, 558 str.

v prozi. Sestavljajo ga kar tri samostojne predstave: prva je potekala na veliki četrtek dopoldan, druga na veliki četrtek zvečer, tretja z vstajenjskim delom pa na velikonočni ponedeljek.

Rokopis kapelske pasijonske igre je ob koncu 19. stoletja odkril v Kapli koroški duhovnik in zgodovinar Štefan Singer in o rokopisu leta 1938 poročal v monografiji o zgodovini Podjune.³ Kmalu po odkritju ga je posredoval Karlu Štreklju v Gradec, kjer ga je videl in delno prepisal njegov študent Niko Kotnik; tako so nastale prve strokovne objave, bolj novice o obstoju tega rokopisa. Leta 1937 pa je kapelski župnik Aleš Zechner organiziral pobudo za uprizoritev igre in dal Singerjev rokopis prepisati. Tako so koroški pasijonski navdušenci uprizorili *Kapelski pasijon*: dvakrat v letu 1937 – ravno leto dni po Debeljakovi uprizoritvi *Škofjeloškega pasijona* – in trikrat v letu 1950. Za originalnim rokopisom pa se je sled zabrisala in v novejšem času je Jože Koruza pisal o njem kot izgubljenem tekstu. Rokopis je potem dejansko znova našel jezikoslovec Erich Prunč in o njem napisal prvo temeljno študijo za slovenistični simpozij *Obdobja* leta 1986.⁴ Potem, ko sta se Prunč in Ogrin domenila za izdajo, sta delo dokončala čez dolgih sedem let; kritična izdaja pasijona iz Železne Kaple je konec leta 2016 izšla in koroška baročna dragocenost s tem vstopa v celoten slovenski duhovni in kulturni prostor.

Kakor številna druga baročna rokopisna besedila, ki jim je rokopisni medij dal eksistenco in omogočal posredovanje, izposojo in bralsko recepcijo, tako je tudi *Kapelski pasijon* obstajal v več verzijah ali prepisih. V raziskavi, iz katere je nastala kritična izdaja, je bilo to moč zanesljivo dokazati. Toda od bogatega in vsaj deloma raznolikega besedilnega izročila kapelske pasijonske igre se nam je ohranil le en rokopis. Ta rokopis je nastal v zadnjih letih 18. stoletja ali najpozneje leta 1800. Obsega nekaj čez 140 strani velikega formata, popisanih razmeroma na gosto, proti koncu bolj prostorno. V celoti ga je napisala ena glavna roka, vsaj dve roki pa sta dopisali še manjše dodatke. Besedilo je izpisano v odstavkih, na videz torej v prozi. Toda ko tekst skrbno prepisemo, se pokaže, da je v besedilu na stotine lepih verzov z rimo – in tako so tudi predstavljeni v izdaji.⁵

Razmeroma pozen čas nastanka *rokopisa* nas ne sme zavesti. *Besedilo*, ki je v tem rokopisu ohranjeno, je precej starejše. Kapelski pisatelj, ki je rokopis napisal tik pred letom 1800 ali tega leta, je imel pred seboj vsaj eno, verjetno pa dve pre-

dolgi stare baročne pasijonske igre, ki je bila tudi precej bolj obsežna od ohranjene. To starejše besedilo je tedaj zaradi razumljivih razlogov predelal in skrajšal, kar je moč v rokopisu jasno razbrati. Razlogi za to so jasni: jožefinistična cerkvena in posvetna uprava je že precej prej prepovedala pasijonske igre, cesar Jožef II. je ukini cerkvene bratovščine, razpustil mnoge samostane, prepovedal ali omejil romanja, v mnogih župnijah so zatirali češčenje svetnikov in Matere Božje ... Skratka: razsvetljenstvo je ostro nasprotovalo baročni verski kulturi, zlasti njenim ljudskim izrazom v priljubljenih pobožnostih, kakor so bili tudi – pasijoni. Pisec, ki je v Železni Kapli, tedaj se je imenovala le Kapla, napisal rokopis Kapelskega pasijona, je verjetno želel igro rešiti pred popolno prepovedjo. Zato je staro baročno besedilo nekoliko predelal in okrajšal, spreminjal pa je zlasti tiste dele, kjer se izražajo pomembne verske resnice, še posebej prizor zadnje večerje s postavitvijo Svetega Rešnjega Telesa, ter je besedilo tam prevzel iz Svetega pisma. Dramske replike, ki jih govori Jezus, so prevzete večidel neposredno po Evangelijih in listih. Mnoge replike, ki jih govore apostoli, vojaki, farizeji, pa so ostale večidel nedotaknjene – in so precej starejše.

Struktura celotne igre je tridelna, vsak del uvaja prolog. Vsebina je v kratkem takšna.

Predstava na veliki četrtek dopoldan obsega prizore Jezusove zadnje večerje, postavitve svete evharistije in umivanje nog apostolom. Ta del igre je najmlajši, prevzet je po evangeljskih besedilih 18. stoletja. Nato nastopi zbor pismoukov, ki sklene naklep zoper Jezusa; obišče jih Judež in se dogovori, da Jezusa izda. Ta del je lahko ostal baročen in se zdi, da ni bil predelan. Sledi prizor Jezusovega slovesa od Marije, ki je eden od nekanoničnih, tradicijskih elementov, zelo razširjen v baročni duhovni literaturi. Pozna se mu, da je okrajšan, a vseeno zavzema samostojen, dragocen prizor. Nato se vrstijo prizori Oljske gore, kjer Jezusa primejo, njegova pot od Poncija do Pilata, bičanje, kronanje s trnjem in naposled – Pilatova obsodba.

Predstava na veliki četrtek zvečer obsega pasijon v ožjem smislu – prikazuje trpljenje na smrt obsojenega Jezusa. Začne se s prizorom Petra in dekle vratariče, prizor Jezusa v ječi je eden od tradicijskih, nato Jezus nosi križ in sreča svojo žalostno mater, Simon je prisiljen, da mu pomaga, nastopi apostol Peter s svojim ksanjem, sledi prizor žalostnih žena, treh Marij – spet tradicijski prizor – vse do križanja, Jezusovih poslednjih sedmerih besed in Longina s sulico. Ko mrtvega Jezusa snamejo s križa in položijo Mariji v naročje, se prične kratka, vložena misterijska igra o spokorjenem grešniku, ki prosi za odpuščanje grehov, Marija pa mu z mrtvim Jezusom v naročju govori o milosti, zasluženju njegove žrtve in odpuščanju. To je eden od posebej dragocenih odlomkov, saj vsebuje edinstveno ohranjeno besedilo kratke misterijske baročne igre. Večerna prestava bi se mo-

³ Stefan Singer: *Kultur- und Kirchengeschichte des Jauntales. Band III: Dekanat Eberndorf*. Kappel: Im Selbstverlage des Verfassers, 1938. Str. 255.

⁴ Erich Prunč: *Kapelski pasijon*. V: *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (Obdobja 9). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1989. Str. 191–208.

⁵ Naslednji odstavki o vsebini prizorov so povzeti po članku M. Ogrin: *Kapelski pasijon*: nosilec koroškega baročnega izročila. *Zvon*, 2016, št. 1, str. 55.

rala skleniti s polaganjem Jezusa v grob – toda tekst je tu pretrgan, nadaljevanje manjka.

Predstava na velikonočni ponedeljek se, zanimivo, začne s prizorom angelov, ki na oder uvedeta – smrt. Ta nastopi podobno, a z nekaj manj ostrine kakor v *Škofjeloškem pasijonu*; smrt poudari, da je božja služabnica, ki vestno opravi svoje delo in ji je vsakdo podvržen. Celó Jezus se ni hotel izogniti njeni oblasti, zato, človek, misli nanjo in boš lažje rasel v krščanski kreposti. Nato farizeji prosijo Pilata za stražo, vojaki pa stražijo grob, pri čemer pride do besede tudi nekaj ljudskega, domačega humorja (vojak reče tovarišu: *Ti koj piti vselej v tojeh misleth imaš / inu z manu vred vse taberne v Kapli dobru poznaš*). Nato sledijo literarno privzdignjeni angelski spevi, ki napovedo vstajenje, vstali Jezus govori z Marijo, svojo materjo, k praznemu grobu pridejo tri Marije in oznanijo novico sv. Petru in Janezu, ki izpovesta vero. Temu velikonočnemu delu pasijona pa je kot posebna dragocenost dodan še kratek sklepni misterij o tehtanju duš: v tej dodatni kratki igri duša pokojnika pride pred sodbo, sv. nadangel Mihael tehta njena dela, tehničnica ji slabo kaže, duša prosi za pomoč Marijo in na prošnjo Božje matere, ki se sklicuje na zasluženje Jezusove žrtve na križu in vstajenja, Jezus sprejme dušo v večno življenje.

Obširna in kompleksna vsebina Kapelskega pasijona vsebuje marsikaj edinstvenega, česar ni najti v nobenem drugem slovenskem baročnem besedilu. Brez dvoma zato, ker v tem besedilu pod prepisom iz razsvetljenske dobe – prav iz let, ko je Valentin Vodnik v Ljubljani že izdajal glasilo razsvetljenskega meščanstva *Lublanske novize* – lebdijo in vztrajajo plasti starejših obdobj, starejši nanosi besedilnega izročila, ki jih je kapelski pisec k sreči ohranil. Preden je bilo zapisano v ta rokopis, je bilo staro baročno besedilo večkrat prepisano, na nekaterih mestih je tudi spremenjeno ali poškodovano. Vsekakor pa v ohranjenem tekstu s konca 18. stoletja diha starejše izročilo. Te starejše plasti se kažejo v tridelni, pravzaprav tridnevni zasnovi pasijonske igre, ki je značilna za srednjeveške pasijone. V to smer kaže tudi naslov *Komedija od Kristusoviga trplinja*, kjer ima pojem *komedija* še enak starinski pomen, kakor pri Danteju: pomeni vsako besedilo, ki ni tragedija, ampak ima lahko vesel iztek – kar z vstajenjskim delom *Kapelski pasijon* vsekakor ima. Srednjeveški element je tudi legenda o Longinu, ki je bil po pasijonskem izročilu slaboviden ali slep na eno oko; ko mu pade na oko kaplja Jezusove krvi iz prebodene strani, ozdravi, telesnemu ozdravljenju pa sledi spoznanje Jezusa in ozdravljenje duše. Prav tako stara prvina je tudi prizor Matere Božje v velikonočnem delu, ki se ji Jezus prednostno prikaže kot prvi človeški osebi, pred Marijo Magdaleno in pred apostoli. Ta Marijina prednostna vloga nima zveze s potridentsko katoliško obnovo in oživljenim češčenjem Marije, pač pa gre za mnogo starejši,

nekanoničen, tradicijski element, ki ga najdemo tudi v srednjeveški epski pesnitvi *Marienleben – Marijino življenje* kartuzijanskega brata Filipa iz Žič.⁶

Ti srednjeveški elementi so vključeni v širšo besedilno kompozicijo, katere poglavitna zasnova izhaja, kot je v izdaji ugotovil Erich Prunč, iz izgubljene jezuitske dramatike 17. stoletja v slovenskem jeziku. Četudi je neznani kapelski pisec to in ono preuredil, da bi pasijon rešil ukinitve in prepovedi, je s svojim rokopisom vendarle ustvaril edini zapis, v katerem se je do danes ohranil vsaj majhen del razvejene slovenske dramatike jezuitskega ljudskega gledališča.

Kapelski pasijon je torej, prav kakor *Škofjeloški*, prvovrstno, vrhunsko besedilo slovenske baročne kulture. Z njim prihaja na plan drobci izgubljenega bogastva našega baročnega slovstva. *Škofjeloški* in *Kapelski pasijon* imata mnogo skupnega, kar bo pokazala raziskava, ki jo bo kdo drug moral vsekakor še narediti. Čeprav ni kaj več kot ugibanje, smemo vendarle dopuščati, da so nekateri besedilni elementi obeh pasijonov morda obstajali nekoč prav blizu eden drugega: v baročni Ljubljani na veliki četrtek v jezuitski spokorni procesiji in na veliki petek v znani kapucinski procesiji; tega zagotovo ne bomo nikoli izvedeli, ker nam preveč gradiva manjka. Eno pa je gotovo: da oba velika slovenska pasijona zajemata iz skupnega pasijonskega izročila nekdanjih stoletij in da v tem zajemu ter oblikovanju tradicije uresničujeta nekaj, kar bomo še dolgo prepoznavali kot izrazito *slovensko* in *naše* doživljanje krščanskega misterija.

Prav zato je pomembno, da tudi *Kapelski pasijon* čim prej zaživi kot gledališki tekst, se pravi, kot tekst odrske uprizoritve, s pomočjo katere bo lahko učinkoval in postal obča slovenska kulturna dobrina. Globoko upam, da bodo škofjeloški pasijonci pri tem s svojim velikim znanjem pomagali koroškimi, saj je na obeh straneh Karavank seme Božje besede in krščanske omike padlo v zemljo istega slovenskega rodu.

⁶ Filip Žički je izhajal iz nemških dežel. Toda pri nas, v kartuziji Žiče, je okrog leta 1300 spesnil znamenito pesnitev v več kot 10.000 verzih, ki je bilo eno najbolj razširjenih srednjeveških besedil o Jezusovem in Marijinem življenju sploh. Glede primerjave z našim baročnim besedilom gl. študijo v: *Kapelski pasijon*, 2016, str. 496 isl. Pesnitev kartuzijana Filipa Žičkega je lepo prevedel štajerski duhovnik Matija Zemljčič: *Kartuzijanskega brata Filipa Marijino življenje*. Prevedel Matija Zemljčič. Maribor: prevajatelj, 1904.